

Karl Lärka och Dan Andersson

FÖRORD

Karl Lärka och Dan Andersson träffades första gången år 1915 på Brunnsviks folkhögskola, belägen utanför Ludvika. De var då 23 respektive 27 år gamla. Karl kom dit tillsammans med sin vän, fotografen Johan Öhman från Sollerön, för att delta i skolans vinterkurs 1915-1916. Dan hade gått vinterkursen 1914-1915 men bodde i trakten och besökte ofta sina vänner på skolan, inte minst läraren Niklas Bergius som betydde mycket för Dans andliga utveckling i riktning mot den indiska mystiken.

Vänskapen bestod sedan till Dans död 16 september 1920. De brevväxlade flitigt, Karl hälsade på Dan i Gonäs och Dan besökte flera gånger Karl i Gruddbo.

Karl Lärkas anteckningar rörande Dan Andersson kan tidsmässigt och stilistiskt indelas i tre delar. Vi har de samtida anteckningarna som nerskrevs 1920 i samband med Dans död, kladdboksanteckningarna som sträcker sig från 1947 och fram till Karls död år 1981, och slutligen den största gruppen, anteckningar han gjorde vårvintern 1946 på Mora lasarett.

Karl Lärka kom till Mora lasarett i mycket dåligt skick. Där konstaterades av Dr. Tolagen att han hade Basedows sjukdom. Basedows sjukdom beror på stegrad verksamhet av sköldkörteln, den förstoras (struma) och avsondrar alltför riklig mängd tyroxin, ett livsviktigt ämne som bl.a. stimulerar kroppens tillväxt och ämnesomsättning. Sköldkörtelns överproduktion av tyroxin leder till abnorm stegring av ämnesomsättningen med ökning av syreförbrukningen i kroppens vävnader och ökad nedbrytning av äggvite- och fettämnen. Den sjuke magrar högggradigt trots ökad aptit och pulsen ökar drastiskt Detta leder så småningom till överansträngning och degenerationsrubbningsar. I svåra fall av sjukdomen opereras sköldkörteln bort och det var vad som hände med Karl Lärka på Mora lasarett 1945.

Operationen gick bra, och från att ha varit ”bara en visnen och resignerad man” blev han nu ”en annan Lärka Kal”, en ny människa som sprudlade av idéer, minnen och uppslag och ville ”skriva av sig”: ”Jag kan liksom inte hjälpa det själv – och vad ni gjort med en här på lasarettet – om det nu är gifter och medicin som ska ut ur kroppen – eller vad – det är liksom inte jag som skriver – jämfört med därhemma – inte så mycket som ett brev gick en gång – det kändes som pytt i panna bara – och nu skriver jag ’bara av mig’ bubblorna som stiger och kastar sig över en så där märkvärdigt – och när jag sedan efteråt läser igenom vad jag skrivit – så känner jag inte igen mig själv en gång – där fanns så mycket fint och sådant som jag aldrig skulle kunnat ha gjort förr – till exempel Dan Andersson-minnen: jag har skrivit dem som feber – rädd bara att tappa trådarna – tursamt allt jag hunnit innan det skulle fördunstas igen.”

I nedanstående text skildras Dan Anderssons sista besök hos Karl Lärka på Sollerön och deras gemensamma resa till Älvdalen. Detta skedde ett par veckor före Dans död. I texten berättas att samma dag som älvdalsresan anträdades stod de båda vid kyrkogårdsmuren i Mora och såg Anders Zorns begravningsståg. Detta ägde rum torsdagen den 26 augusti 1920. Skildringen är sammanställd av anteckningar från Mora lasarett 1945 med ett par kompletteringar från senare kladdböcker. Den har tidigare publicerats som andra kapitlet i ”Karl Lärkas Dan Andersson-minnen”, en skrift utgiven av Mora bygdearkiv 2006.

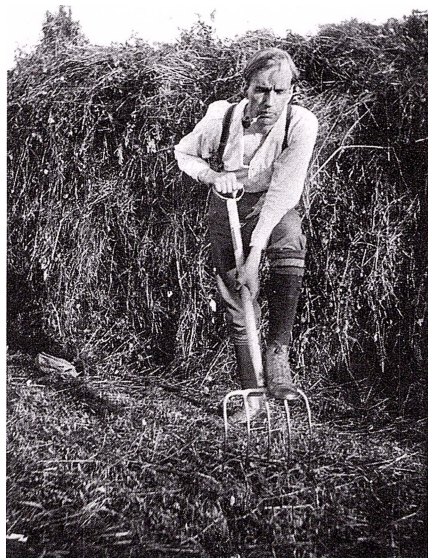
Ove Karlsson

SISTA MÖTET – ÄLVDALSRESAN

Då jag efter så mycket tvekan bestämmer mig för att skriva ut dessa Dan Andersson minnen, så är detta bara liksom en infrielse/tillmötesgående på hans egna hetsiga – till slut hetsiga – förslag, om hur vi en gång skulle ”ge ut en bok tillsammans” som det heter i brevet.

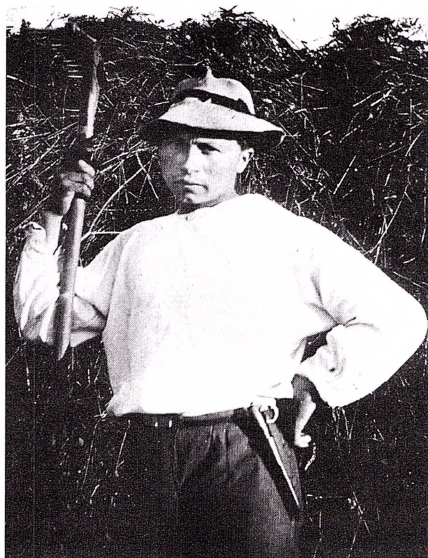
Nog att jag känt, under alla åren efter skilsmässan, att *om* jag bara finge tillräcklig tid och lugn ikring mig – så nog skulle jag kunna skriva mina minnen av honom och vårt gemensamma kamperande – och tror jag inte det skulle bli precis den bok som han själv ville att vi skulle ge ut tillsammans.

Han var begeistrad i folksägnerna och fotografierna jag då höll på med – arbetade under samma usla förhållanden som just *han själv – men ändå* blev det alltid *något*.

Dan Andersson är behjälplig med slätter på Lärkagårdens marker sommaren 1920.

Foto: Karl Lärka - Mora Bygdarkiv.

Vid samma tillfälle tog Dan Andersson en bild på Karl Lärka.

Foto: Dan Andersson - Mora Bygdarkiv.

Han sammanfattar sin syn på mig själv så i ett brev: ”Du har det djävligt! – Men jag tror att det blir bättre” (och jag hade verkligen ingenting annat att hoppas heller).

Och att folksägen i siljansbygd kan vara både ljus och mörk – ofta sant poetisk, men också slå över i den mest raffinerade grymhet – det vet alla som lyssnar till dessa visa förfäders sägner och skrock.

Jag ansåg det insamlade materialet vara ett arkivmaterial – huvudsaken bara att det blev insamlat innan de gamla dog bort som ville berätta något. Tids nog skulle de komma, som uppskattade att någon i en sådan materialistbetonad tid hade vågat och haft tid till övers för något sådant – sådant som hela socknen just nu gjorde rena rama spektaklet av. Jag slog bestämt bort alla hans förslag om något utgivande – såsom ofärdiga saker ännu alltsammans! Men hans brevförslag måste jag ju ändå läsa (ibland låter det så här, så typiskt Dan Anderssons ton): ”En förtjusande grym och jävlig bok med stor skönhet som botten och ram kring grymma människor”.

Detta kanske kan gälla lika mycket även om en liten bok om Dan Andersson.

Här förtiger jag avsiktligt om vårt möte på Brunnsviks folkhögskola och kamratskapet där. Andra av hans kamrater, med långt större gåvor, har redan berättat därom i sina böcker. Vad jag ville, var bara att få ge några minnen och glimtar ur hans liv just de allra sista veckorna, sådant det tedde sig för mig, så långt jag då kunde fatta det!

Först långt efteråt skulle vi upptäcka den *verkliga Dan Andersson* (obs! då okänd – även av oss närmaste kamrater). Läs ”Samlade dikter” så ser du snart att allt *hans bästa* är postumt – eller efterlämnade dikter – sådan *kunde* han ännu inte framträda för en syndfull värld och än mindre inför sin egen syndfullhet – det vore bara att profanera det allra heligaste. Detta skulle ha känts som ett andligt självmord för Dan att ställa ut något sådant! Detta är också förklaringen till varför vi, medan han själv levde, även om vi umgicks med honom kamratligt, ja bokstavligt någon gång låg vid hans sida och vaktade, aldrig läst varken ”En ballad till Mor” eller ”En dikt till Far”. Kärleken var en hel del som nu gör namnet Dan Andersson!

Han kommer som nerdimpandes från något håll – gudarna må väl veta varifrån. Han färdas på cykel och pockar på husrum och vila, och ett *rum så att han kan skriva*. Och eftersom han vet att det är gott om rum i stugan och vet också hur välkommen han alltid är, så får han ta mitt rum däruppe, med utsikten *över Siljan* och *rakt på Gesundaberget!* – det rummet som också han tyckte allra bäst om.

De sista veckorna på kammaren i Soll.

Vår belägenhet och våra resonemang – trycket av världshändelserna lika för oss båda – tydligen både andligen och ekonomiskt – umbäranden ända till svält – fortsättning bara på egen envetenhet. Dan med sin ohjälpliga galghumor och jag med min tusandjävla envishet att ej vilja ge upp – bara söka överleva. Vi var överens om att självmordet var det ingen fara för – ingen av oss skulle ändå skänka tillvaron en sådan betydelse att vi för den skulle förmå oss till att ens knyta en snara.

Dan hade väl sitt för sig. Jag hade förtvivlat på allt – på ”både Gud och människor” som det heter, världskatastrofen med alla sina lidanden hade varit allt för ohygglig. Getsemanebilden, Gud min Gud vi haver du, var allt jag kunde komma fram till. Men där fanns ändå en *idé* kvar. Om också ändå bara idén, så var det det halmstrå man sökte räddningen i, att idén fanns som ”*Rättfärdighetsidén*” mitt bland allt – trots allt!

Att söka rädda sin själ på ett sådant halmstrå, sen både ”Gud” och människor syntes en som det omöjliga! Men kanske var det ändå så, som någon tolkat det, att ”Gud var aldrig närmare än när han kändes som mest främmande”.

Zorn dör i veckan – dr Helling skär ihjäl honom på Mora lasarett.

Nu ville Dan till Mora den sista dagen och se på Zorns begravning och vad det allt kunde bli att se på. Vi cyklade in till Mora men Dan var ej i sitt bästa humör. Han står där som bara ”en man på gatan” och betraktar begravningsståten. Han känner nog en hel del i processionen: Engström, Karlfeldt, Eugen osv. (Dan är redan god vän med Albert Engström, vars tidning Strix börjat att ta in hans dikter. I Strix finner vi för första gången en så monumental dikt som ”Kung Brännvin”). Själv känner Dan nog en viss smärta, ”utomstående” till så mycket, här i folkviolet i Mora. Inte *en enda* som känner honom mer än kamraten vid hans sida.

Men han har ändå ”firat gravöl” på ett sätt som gör honom något gungande där han står. Han berättar om sitt möte med Zorn i Stockholm på någon slags konstnärsklubb. Albert Engström hade velat presentera honom för Zorn, men just i det ögonblicket slår en kamrat honom på axeln sägandes: ”Åh – ge fan i fläsket!” Det blev därvid – andra kamrathippor väntade!

Nu stod Dan där och tydligen önskade att han ändå hade hälsat Zorn som en vän. Sådant kan rena rama tillfälligheter ställa till med – och Dan kunde tydligen inte riktigt väga jämnt mellan vad som var på väg att ske – och vad som i stället hade blivit.

Han ville bara se det på avstånd – och det tycktes mig som om han bara uppfattade allt det märkvärdiga som bara en trist tristess – något som han för sin del kände sig stå så oändligt långt utanför – fast nog kunde det duga att se på för några ögonblick.

Resan fortsattes med eftermiddagståget till Älvdalen – fast nog hade vi säkert varit framme lika tidigt eller sent, om vi cyklat också! Det är då säkert, med den vedeldning och hastigheten som Gävle-Dala bestod sig med på den tiden.

Vi kom till Älvdalen, men ville ju inte tvinga oss på, utan jag ringde upp (Lars Hansback i Näset) och försynt frågade om det passade att komma nu? Hansback vart het – men va i nu då – och så började han på och svor på sitt muttrande vis: ”Kära ni, jag har gått 5 mil i dag och just nu kommit inom dörren – och i morron bittida så ska ja ut lika tidigt som i morse och det kommer att bli ändå drygare. Kan inte ni försöka att bli kvar här i Älvdalen tills vi får råkas nå senare.”

Så ofta tänker jag på och gör liksom igen – vad skulle ha blivit *om* dessa två (Dan och Hansback) hade råkat till att råkas så där *riktigt hemma*. Dan på sitt sätt – Hansback, med sin egendomligt, *i många så olika tonarter strängade lyra*, från den omöjligaste vresighet, ja ofta oförskämndhet, till vekaste stjärnsagor och drömmar. Han, kommunal mannen och den borne ledaren, skogvaktaren,

jägaren, jordbrukaren och allt – men den borne skalden då han fick vara för sig själv allen – vilket så sällan unnades en så jäktad man.

Kanske var det Ödet som trädde *förbarmande* emellan? Vem vet!

Det skulle ha blivit både en högljudd och stormig natt, det är bara säkert – extasen skulle säkerligen ha släppts lös från båda hållen och flödat – men hur skulle det ha tett sig någon gång på morgonkröken? Skulle de ha legat *avdomnade* i var sin vrå på ett åtminstone någorlunda *hyggligt* sätt – eller vad? För Hansbacks del var ju den stora risken eller faran, att ruset skulle ha räckt inte bara fram på småtimmarna, utan både en och två veckor, kanske mera.

Det mötet blev aldrig av alltså – Ödet ville det ej så. Men endast några korta veckor efter vårt tilltänkta besök, dog *Hansbacks Mor*, och vad får vi då se. I stället för den allenarådande psalmversen under *dödsannonsen i Mora Tidning* läser vi *för första gången i ett sådant sammanhang*:

Det är något bortom bergen, bortom blommorna och sången,
det är något bakom stjärnor, bakom heta hjärtat mitt.
Hören – något går och viskar, går och lockar mig och beder:
Kom till oss, ty denna jorden den är icke riket ditt!

Även Dan var sådan att han kunde kasta om från den yraste uppsluppenhet – nyss byggande sitt hopp på en inbjudan att komma och nattgästa – riktigt känna oss hemma där på *Näset* – där *Älvdalen gör sig* som kanske ingen annanstans – och gästa vännen Hansback. Det skulle bli en skön upplevelse efter all svälten både under en hel ”folkdag” i Mora och all torftigheten vi levat i under en längre tid. Och nu hade det *ändå* slagit slint så väl, att vi hotades med att inte ens hinna fram till människor och bekanta – få tak över huvudet medan ännu dagen fanns kvar något alls. Inga el-lyktor på den tiden heller, bara cykel med dess ynkliga lampa i en främmande terräng.

Vi fortsatte med cyklarna upp till Bråjdsker (Storbrott). Där ville jag naturligtvis imponera lite på Dan eftersom han aldrig varit här upp förr.

Han vart ju alldeles vild förstås, och jag som stått där framme i själva branten så många gånger förr – njutit av den milda *sväng* med vilken älven i all sin mäktighet kommer emot en vid skäret – jag vart bra rädd, om Dan log och hoppade *direkt i* – för det skulle inte ha varit någonting att undra över. Jag har själv stått och riktigt *kämpat* emot denna egendomliga sugning – som gör att man liksom bara vill ta språnget mot allt det silverglada som forsar emot en just där – och man vill följa det också – ända ner i Siljan.

Det var en kall septembernatt och jag fick bädda ner Dan i ljungen och lägga

Dan Andersson och Karl Lärka besökte författaren Oskar Gillberg under Älvdalsresan. Karl använde självutlösare till kameran och hann med nöd och näppe bli med på bilden.
Foto: Karl Lärka - Mora Bygdearkiv.

granris över för att hålla den värsta kylan borta, utsvulten och medtagen som han var.

Dan kom i extas däruppe vid Bråjdsker, han berättade och predikade över djupa frågor om liv och död innan han slutligen somnade utmattad.

I grå gryningen vaknade han och visste bara inte vad det här var fråga om, var han var osv. Han hade drömt sig vara hemma hos *Olga*, och *aldrig* hade de haft så ljuvligt tillsammans som nu. Och nu vaknar han inne i en rishög någonstans – någonstans utan att alls veta var.

Jag pysslade om hans huvudgård och tröstade honom att allt var så bra, och nu skulle han hålla sig lugn bara. Med Lärka var det ingen fara, för jag hade huggit sänghalm hela natten och hållit mig varm med det. Och nu skulle han hålla sig *lugn bara* och se om det gick att drömma om Olga mera.

”*Men förbannat fint i kvällst i alla fall, jag ser forsen och hör musiken fast jag ligger inne i en rishög. Hur har du kunnat vara så full i fan och räkna ut det åt mig, och sen skall du gå till att frysa själv.*”

Drömmen ville inte vända tillbaka till Olga i första taget, och under allt

muntrandet råkade också jag *mera skämtsamt än förebrående* säga något om: ”Men hur fan kan en karl ställa till det så här åt sig då!” Då muttrade han någonting och jag väntade att han skulle ta till storläggan. Då kom det, självvironiskt och typiskt Dan Anderssonskt: ”*Jag är väl Dalarnas största skald ändå!*”

Och i *det* ögonblicket *kände* också *jag* att det verkligen *var så* – verkligen och en mycket stor skald ändå! Undrade om det överhuvud taget fanns någon *friare och större!* Det var så *skaldiskt* alltsammans som han ställt till det åt oss.

Om det nu också var bara ”surret”, så var det ”*kaffe*” ändå så här dags i morgonkulan och *musiken* från älv och skog och allt – det började ju rent ut på att kännas högtidligt att vakna sådär på *själva Bråjdsker* – där bara *namnet på platsen* – den vackra, högtidliga platsen – skvallrade om att *här hade minsann hänt högtidliga saker någon gång förr.*

Ja, vart inte själva Dan Andersson så högtidlig till det där han låg säkert inbäddad i sitt stora väldiga skatbo, att han till och med anförtrodde mig, att *nu* var han riktigt säker på att han också skulle få en arvinge!

Och *då* kan ni ju *förstå* att *högtidligare* än så *behövde* det heller aldrig bli däruppe vid Bråjdsker – det var högtid mer än nog!

(När gryningen kom nästa dag fortsatte de båda vännerna till Månsta, varifrån de cyklade till Okbodarna, där de gästade Oscar Gullberg en hel vecka.)

Ja de växte och bara växte hela tiden, de ansträngande älvdalsbackarna upp till Okberg, halvvägs upp till himlen, tyckte vi med våra cyklar, och drar uppför och uppför – aldrig något nedlut.

Men *vad* måste det inte ha kostat på en Dan, med sitt, att klara alla dessa backar! Mödan avbröts av cyklande som bundit stora ruskor bak cyklarna och kom fräsande utför berget så grus och sand yrde. Detta var något nytt för Dan som tjöt av begeistring.

Okbodarna – och jag kände en sådan obeskrivlig tacksamhet mot ödet självt som låtit oss hamna i denna fäbod. Hade jag haft bara knalt att bjuda på vid gården där hemma – kreaturen och mor och allt var ju i Ryssa – i fäbodarna – och hade vi farit för illa mest hela tiden – inte minst på resan upp – så unnades det nu Dan att riktigt sträcka ut så mycket han ville och så länge han orkade.

Här fanns *allt* av jordens goda, så mycket man bara orkade att ta för sig – och denna nästan *tidlösa ro*. Så mycket en gammal älvdalsfäbod *kan ge* – och det är minsann inte lite, i synnerhet inte för en hungrig och jäktad nutidsmänniska.

Gud vad jag var glad åt *Dans vila!* Jag kände något av extas stiga upp inom mig – då jag samtidigt tänkte lite tillbaka i tiden.

Det var så mycken missräkning – nästan *grymhet* inblandad i dessa två veckor – men också så mycket upplevt, ja storslaget. Mycket som det borde gå att göra något *fint och upprättande av också*. Inte minst glad var jag åt att jag *äntligen lyckades* att få upp Dan i Gullbergs *Okbodarna*.

På hemvägen, då vi kom till den där innerligt vackra utsikten från älvdalsvägen ner till Mora – Alderängarna – lövängarna mot nipdalsbildningarna du kanske vet, och Dalälven i både fors och lugnvatten – byar långt bort – och ännu längre bort i *fjärran*, själva Gesundaberget, som liksom på långt håll redan nu ville hälsa oss välkomna hem till Soll igen! – fast det låg där så långt borta i horisonten!

Men där måste Dan vila ut ett tag – det hjälpte inte – inte vilka tågtider eller något som vi sökt inrätta oss efter – för Dan måste hem nu – till sin Olga!

Hur ruskigt han stod stödd av sin cykel och ruskade på sig – och så kom det: *”Det här djävulskapet”* – och så riktigt flåsade han ut ett tag – ”börjar bara och tycka att det nu kommer ner i skorna också!”

Men jag tröstade honom så gott jag kunde med att han skulle se hur vackert Gesundaberget var i sina linjer likt en vulkankägla – det var ju minst lika vackert som vad *vi*, som *aldrig* sett det föreställde oss själva Vesuvius. Och var det inte Italien här, att se källvattnet i hela åar därnere (kvajsler kallar vi det på ett för andra obegripligt språk) – och lövängarna ända bort mot där Dalälven och skogsbältet på nytt tar vid.

Jag lät honom förstå, att just *då jag själv* hade det som mest *hopplöst för var gång*, och *det var nog inte bara sällan just den tiden* – då var det *alltid* Gesundaberget, *sjön och alla de andra bergen tillsammans* och allt detta som *ändå fanns* därinne i de *djupaste skogarna* som var min store *faderlige upprätthållare* – utan dem skulle jag helt enkelt inte ansett livet värt att leva ens!

Nej inte för allt smör i Småland heller – och vad respengarna beträffade, så behövde han inte alls oroa sig över dem eller ”det där som just då ville komma honom ända ner i skorna” som han själv uttryckte det. Inte hade jag några mer pengar än han – men nog hade jag varit med tillräckligt länge så jag visste att åtminstone *någon gång ibland* gick det också an att leka ”ta gud i hågen” – och det kunde och brukade lyckas för det mesta också – vilka kläder man än råkade stå i för tillfället eller vilket så kallat ”anseende” en del folk bestod en med.

Alldeles säkert garanterade jag honom all hjälp han behövde just nu – bara vi kunde ta oss ner till själva Mora så skulle han få åka tåg hem till Olga och slippa cykel osv. Det fick lov att gå det också. Och hade jag bara tur och träffa *”rätt person”* – vilket jag också *hade*, så var den saken klar.

Jag hade verkligen *någon även jag* som inte så alldeles helt delade precis ”allmänna meningen” om min person. Jag hade i anonyma skrivelser till Mora Tidning blivit nämnd bland andra så kallade ”förbrytare” – men som, av ändå

lindrigare slaget, blivit kallad bara för ”fjant” och ”lätting”, men *kraften* hade legat i att säga upp prenumerationen om sådant fortgick! Jag visste till och med att han (redaktör Hjorvard Leonardsson) vågat ta mitt parti och försvara mig. *Han* skulle nog göra någon råd för oss *även* den *här* gången – jag kunde ju sedan likvidera det med några bilder åt tidningen – så det så.

Hade turen att träffa mannen på sin stol, och talade bara om: ”jag *behöver* 20 kr *just nu!*” – och fick dem också, fortare än kvickt.

Och så skildes jag och Dan åt den gången på Mora station. ”På återseende snarast”, som vi då kom överens – men, *på sätt och vis bara* – för alltid.

Karl Lärka

*Vid Storbrott i Älvdalen, där Dan och Karl övernattade i det fria. Karl tog bilden några dagar efter det att han nåtts av budskapet om Dan Anderssons död.
Foto: Karl Lärka - Mora Bygdearkiv.*